

روش تحقیق

«باتکبیر حوزه علوم قرآن و حدیث»

دکتر احمد باکتی

www.ketab.ir

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

فروشگاه امام صادق

روش تحقیق: «باتک به بی» حوزه علوم قرآن و حدیث ■ تألیف: دکتر احمد پاکچی
ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ نمایه‌سازی: رضا دیبا ■ چاپ اول: ۱۳۹۱ ■ قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه ■ چاپ و صحافی: زلال کوثر ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۰۰۱-۲
همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

مدرس: یاکچی، احمد ۱۳۳۲ -
عنوان و نام پدیدآور: روش تحقیق با تکیه بر حوزه علوم و حدیث/ احمد پاکچی
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری: ۲۸۲ ص.
شابک: ۸۰۰۰۰ ریال: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۰۰۱-۲
وضعیت فهرست نویسی: فیا
موضوع: قرآن — تحقیق
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
رده بندی کنگره: ۱۳۸۹ ۹۲/۳/۶۵۸BP
رده بندی دیویی: ۱۵/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی: ۸۲۰۰۹۱۲

فهرست مطالب

۱۱	سخن ناشر
۱۳	مقدمه
۱۷	پیش‌گفتار
۱۷	فصل ۱. شکل‌گیری مفهوم جدید «روش تحقیق»
۱۸	۱. شکل‌گیری مفهوم جدید «روش تحقیق»
۲۰	۱-۱. روند نامنظم میزان اختراعات پس از رنسانس
۲۱	۱-۲. ایجاد زبان مشترک میان دانشمندان (روش‌شناسی)
۲۳	۱-۲-۱. فواید روش‌شناسی
۲۴	۱-۲-۱-۱. ارائه آسان یک راه سخت
۲۵	۱-۲-۲-۱. تولید علم به صورت جمعی
۲۷	۱-۲-۳-۱. اعتمادسازی
۳۰	۲. جغرافیای مباحث این کتاب
۳۰	۱-۲. ارکان پژوهش
۳۱	۲-۲. گونه‌های پژوهش (۱)
۳۱	۱-۲-۲. پژوهش‌های تبیینی
۳۲	۲-۲-۲. پژوهش‌های اکتشافی
۳۲	۳-۲-۲. تفاوت‌های راهبردی پژوهش‌های تبیینی و اکتشافی
۳۳	۳-۲. گونه‌های پژوهش (۲)

۳۴	۱-۳-۲. پژوهش تاریخی
۳۵	۲-۳-۲. پژوهش مقایسه‌ای یا تطبیقی
۳۵	۳-۳-۲. پژوهش تحلیلی
۳۶	۴-۲. پیچیدگی‌ها در مطالعه ادیان
۳۹	۱-۴-۲. روش مطالعات درجه اول
۳۹	۱-۱-۴-۲. روش‌های سنتی
۳۹	۲-۱-۴-۲. روش‌های نوین
۴۰	۲-۲. روش مطالعات درجه دوم
۴۱	۴-۲. ویژگی‌های قرآن کریم
۴۲	۴-۳. پیچیده‌تر از قرآن
۴۳	فصل ۲. از دریات تاریخی
۴۳	۱. مراحل اندیشه تاریخی
۴۴	۲. غلبه بر الگوهای خود را زنده
۴۶	۱-۲. روش‌های واکاوی و واسازی
۴۶	۱-۱-۲. واسازی به یاری باریبی و کان‌ها
۵۳	۲-۱-۲. واسازی به یاری دلالت‌های چندگانه
۵۶	۳-۱-۲. واسازی به یاری واکاوی و توضیح
۵۸	۱-۳-۱-۲. ترجمه وارونه
۶۰	۴-۱-۲. واسازی به یاری طرد و عکس
۶۴	۲-۲. فرق‌گذاری بین تبیین و توجیه
۶۴	۱-۲-۲. توجیه به سبب گرایش‌های غالب
۶۴	۱-۱-۲-۲. تعصبات مذهبی
۶۵	۲-۱-۲-۲. تعصبات قومی و ملی
۶۶	۳-۱-۲-۲. تعصبات صنفی
۶۷	۲-۲-۲. توجیه به عنوان جبران آگاهی
۶۸	۱-۲-۲-۲. فاصله تاریخی از زبان
۶۹	۲-۲-۲-۲. فاصله تاریخی از گفتمان

فصل ۳. روش‌شناسی.....	۷۵
انواع مطالعه.....	۷۶
۱. مطالعه تاریخی.....	۷۶
۱-۱. تاریخ اندیشه یا انگاره.....	۷۶
۱-۱-۱. گونه‌های تحول در انگاره.....	۷۶
۱-۱-۱-۱. توسعه معنایی.....	۷۷
۱-۱-۱-۲. تحدید یا تضییق معنایی.....	۷۹
۱-۱-۱-۳. استعاره و مجاز.....	۸۱
۱-۱-۱-۳-۱. مجاز مبتنی بر مجاورت طبیعی.....	۸۴
۱-۱-۱-۳-۲. مجاز مبتنی بر مجاورت وقوعی.....	۸۵
۱-۱-۱-۳-۱-۱. مجاز مبتنی بر مجاورت مفهومی.....	۸۶
۱-۱-۱-۳-۱-۱-۱. زمینه فرهنگی در مجاز.....	۸۸
۱-۱-۱-۳-۱-۱-۲. تحول در اثر تماس.....	۸۹
۱-۱-۱-۳-۱-۱-۳. تماس زبان‌شناختی.....	۸۹
۱-۱-۱-۳-۱-۱-۳-۱. تماس فرهنگی.....	۹۱
۱-۱-۱-۳-۱-۱-۳-۲. تماس زبان‌شناختی - فرهنگی.....	۹۳
۲-۱. تحولات کارکردی در ساختار.....	۹۵
۱-۲-۱. کارکردهای آشکار.....	۹۷
۲-۲-۱. عناصر آشکار.....	۹۸
۳-۲-۱. توسعه بر اساس الگوگیری.....	۹۹
۴-۲-۱. توسعه و تضییق بر اساس باز تعریف.....	۱۰۲
۱-۴-۲-۱. توسعه با باز تعریف.....	۱۰۳
۲-۴-۲-۱. تضییق با باز تعریف.....	۱۰۴
۳-۴-۲-۱. جابه‌جایی کارکرد با باز تعریف.....	۱۰۶
۴-۴-۲-۱. باز تعریف کارکرد با باز تعریف.....	۱۰۸
۲. مطالعه تطبیقی.....	۱۱۰
۱-۲. مطالعه تطبیقی خرد.....	۱۱۰
۲-۲. مطالعه تطبیقی کلان.....	۱۱۰

- ۱۱۲-۲-۱. تفاوت در ترکیب‌بندی و کارکردها، مقایسه تبارشناختی ۱۱۲
- ۱۱۵-۲-۲. تفاوت در تعلق به ساختاری بزرگ، مقایسه گونه‌شناختی ۱۱۵
- ۱۱۵-۲-۲-۱. مقایسه گونه‌شناختی مبتنی بر همسانی‌های عنصری ۱۱۵
- ۱۱۹-۲-۲-۲. مقایسه گونه‌شناختی مبتنی بر همسانی‌های ساختاری ۱۱۹
- ۱۲۶-۳-۲. مطالعه تطبیقی متوازن ۱۲۶
- ۱۲۷-۴-۲. مطالعه تطبیقی نامتوازن ۱۲۷
- ۱۲۸-۲-۴-۱. نامتوازن دو رکنی ۱۲۸
- ۱۳۱-۲-۴-۲. نامتوازن چند رکنی ۱۳۱
- ۱۳۲-۲-۴-۳. مقایسه چند رکنی با اقلیت مجهول ۱۳۲
- ۱۳۵-۲-۴-۴. مقایسه چند رکنی با اقلیت معلوم ۱۳۵
- ۱۳۷-۲-۴-۵. فاصله ریزی میان ارکان ۱۳۷
- ۱۴۰-۲-۴-۶. فاصله گفتاری میان ارکان ۱۴۰
- ۱۴۳-۳. مطالعه تحلیلی ۱۴۳
- ۱۴۳-۱-۳. معنای تحلیل ۱۴۳
- ۱۵۰-۳-۲. تقلیل‌گرایی، ویژگی عمومی روش‌های تحلیلی ۱۵۰
- ۱۵۱-۳-۳. تحلیل بر اساس جنسیت ۱۵۱
- ۱۵۶-۳-۴. تنوع روش‌های تحلیلی (بر اساس دانش زمینه‌ای) ۱۵۶
- ۱۵۷-۳-۵. تنوع روش‌های تحلیلی (بر اساس گونه‌شناسی) ۱۵۷
- ۱۵۸-۳-۵-۱. روابط معناشناختی ۱۵۸
- ۱۵۸-۳-۵-۱-۱. تحلیل معنایی ۱۵۸
- ۱۵۸-۳-۵-۱-۲. تحلیل منطقی ۱۵۸
- ۱۶۰-۳-۵-۱-۳. تحلیل لغوی ۱۶۰
- ۱۶۰-۳-۵-۱-۳-۱. تحلیل لغوی در سطح زبان عربی ۱۶۰
- ۱۶۲-۳-۵-۱-۳-۲. تحلیل لغوی در سطح زبان‌های سامی ۱۶۲
- ۱۶۵-۳-۵-۱-۳-۳. تحلیل به مؤلفه‌های معنایی ۱۶۵
- ۱۶۸-۳-۵-۱-۴. نام‌شناسی ۱۶۸
- ۱۷۱-۳-۵-۱-۴-۱. منشأ دلالت نام‌ها بر مفاهیم ۱۷۱
- ۱۷۳-۳-۵-۱-۴-۲. نام‌ها و گرایش‌ها ۱۷۳

۱۷۵	۳-۵-۱-۴-۳. تحلیل عنوان
۱۸۳	۳-۵-۲. روابط جای‌شناختی
۱۸۶	۳-۵-۲-۱. نظام خطی
۱۸۶	۳-۵-۲-۱-۱. همسایگی
۲۱۰	۳-۵-۲-۱-۲. کرانه‌ها (آغاز و انجام) و بدنه
۲۱۰	۳-۵-۲-۱-۳. توابع
۲۱۶	۳-۵-۲-۲. نظام فضایی
۲۱۷	۳-۵-۲-۳. نظام تحلیلی
۲۱۷	۳-۵-۱. روابط راکمی
۲۲۵	فصل ۴. مرادف احساسی پژوهش
۲۲۵	۱. یادداشت‌برداری
۲۲۶	۱-۱. گونه‌های یادداشت
۲۲۶	۱-۱-۱. یادداشت اندیشه‌های شخصی
۲۲۷	۱-۱-۱-۱. حفظ اندیشه‌های شخصی
۲۲۷	۱-۱-۱-۲. پرورش اندیشه‌های شخصی
۲۲۸	۱-۱-۱-۳. گونه‌های اندیشه‌های شخصی
۲۲۸	۱-۱-۱-۳-۱. اندیشه‌های بدوی (گذرا)
۲۳۱	۱-۱-۱-۳-۲. مطالب جانبی مقالات
۲۳۴	۱-۱-۱-۳-۳. نوشته‌های کوتاه
۲۳۵	۱-۱-۲. یادداشت‌های ارجاعی
۲۳۵	۱-۲-۱. برداشت مستقیم
۲۳۷	۱-۲-۱-۱. موارد تجویز نقل قول
۲۳۷	۱-۲-۱-۱-۱. استانداردهای نقل قول
۲۳۹	۱-۲-۱-۳. قالب‌های نقل قول
۲۴۰	۱-۲-۲. برداشت با کاهش
۲۴۱	۱-۲-۲-۱. پدیده کاهش و انواع آن
۲۴۷	۱-۲-۳. برداشت با افزایش

۲۴۸.....	۱-۱-۲-۳. ضبط داده‌های رده‌بندی
۲۴۹.....	۱-۱-۲-۳. ضبط داده‌های بافتِ متن
۲۵۱.....	۱-۱-۲-۳. رابطه مطلب با کلیت منبع
۲۵۳.....	۱-۱-۲-۳. افزودن خوانش پژوهش‌گر
۲۵۴.....	۱-۱-۲-۳. افزودن شرح پژوهش‌گر
۲۵۵.....	۱-۱-۲-۴. یادداشت گذرا
۲۵۶.....	۱-۱-۲-۴. یادداشت نکته‌ای با ارزش محدود
۲۵۷.....	۱-۱-۲-۴. یادداشت نکته‌ای با ارزش مشکوک
۲۵۸.....	۱-۱-۲-۳. یادداشت نکته‌ای با ارزش جانبی
۲۵۹.....	۱-۱-۲-۵. یادداشت‌های سامان‌یافته
۲۶۰.....	۱-۱-۲-۵. هر نوع داده‌های گرد آمده بر محور مسئله‌ای مشخص
۲۷۰.....	۲. فراوری منبع به عنوان اساس پژوهش
۲۷۱.....	۲-۱. روند بررسی یک متن
۲۷۵.....	منابع
۲۸۱.....	نمایه

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُودَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم. سوره مبارکه النمل. آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظریات تا به این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر از دگرگون می‌سازد.

از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. راین منظر پیشتگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و راهبرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم اکنون ثمرات

نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی و راه‌وردها، پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط و اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش شرایط علمی و ... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدرتی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی بزرگ در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که بر بنیاد مرجعیت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (ان شاء الله)

والله اعلم

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

مطالبی که در پیشانی خوانندگان گرامی قرار دارد، صورت پیاده شده از مجموعه دروسی است که به همین موضوع از سوی بنده ارائه شده است. با وجود آنکه تلاش مسجود و همکاران عزیز بنده در آماده سازی این مجموعه، درخور تقدیر است، اما به هر روی باید به تفاوت ماهوی که میان القای درس و تألیف وجود دارد، توجه داشت. در این باره هم باید به کم دقتی ها و خطاهایی اشاره کرد که به سبب ارائه شفاهی دروس، اجتناب ناپذیر است و هم به مطالب ننگه ای اشاره کرد که به سبب سطح مخاطبان درس و محدودیت وقت از بیان آن پرهیز شده است. البته همکاران در آماده سازی کوشش داشته اند تا حد ممکن هم از خطاهای بکاهند و هم در سطح محدودی به مستند یابی مطالب پردازند. در طی سالها فعالیت آموزشی و پژوهشی، بسیار رخ داده است که درسی با عنوان یکسان، ازها و با تفاوتی در مطالب توسط اینجانب ارائه شود، ولی در پیاده سازی هر یکی از این دروس الفا شده، یا تلفیق دو دوره تدریس بسنده شده است. پوشیده نیست که اگر چنین درسنامه هایی با استقصای همه دروس آتیه شده و تجميع آنها فراهم آید و مستندیابی کامل درباره آن انجام شود، بخشهایی از مطالب گفته نشده در آن تدارک شود و نهایتاً به دیده تألیف نگریسته شده، یک دور با مسئولیت کامل مؤلف ویراست علمی شود، به

صورت مطلوب نزدیکتر خواهد بود. این مسیری است که به عنوان یک طرح کلان پژوهشی در دست انجام است و با توجه به مراجعاتی که وجود داشت، برآورد آن شد که به لحاظ مطلوبی دورتر، از امکانی که در دسترس است، چشم پوشی نشود. امید است که خطاها به دیده اغماض نگریسته، و مضامین به بوته نقد نهاده شود، باشد که بازتاب آن در اختیار ما قرار گیرد و بتواند در ویراست اصلی این آثار سودمند واقع گردد.

احمد پاکتچی

تهران ۹۰/۱۰/۲۰

پیش‌گفتار

تاکنون به ندرت پیش از این چند عنوان کتاب در زمینه «روش تحقیق» به زبان فارسی نوشته شده است. هر نویسنده از زاویه رشته خود و حداکثر اندکی فراتر از آن به «روش تحقیق» نگریسته است. رشته تخصصی اغلب این نویسندگان، حوزه‌های علوم «تجربی» و تعداد محدودتری نیز «فلسفه» و «روان‌شناسی» بوده که روش تحقیق در علوم انسانی را مدنظر قرار داده‌اند. بنابراین می‌توان گفت در حال حاضر کمبودی که در زبان فارسی با رویکرد «علوم قرآن و حدیث» به روش تحقیق پرداخته باشد وجود ندارد. دکتر «عبدالهادی الفضلی» که حوزه تخصصی او «علوم قرآنی» است، کتابی با عنوان «أصول البحث» نوشته که این قاعده را در زبان عربی شکسته است. دکتر «محمد عجاج الخطیب» نیز نویسنده دیگری است که تخصص اصلی او در زمینه حدیث است و کتابی در زمینه روش تحقیق با عنوان «المحاث فی المكتبة و البحث و المصادر» نگاشته است اما نکته قابل تأمل این است که قسمت عمده محتوای این کتاب‌ها، «مآخذ شناسی» و «روش نوشتن پایان‌نامه» است. در نظام‌های دانشگاهی چه در ایران و چه در دیگر کشورهای اسلام، اغلب «روش تحقیق» با «روش نوشتن پایان‌نامه» اشتباه گرفته می‌شود و این امر باعث شده که موضوع بحث به فضای دیگری سوق یابد. «روش نوشتن پایان‌نامه» که نام پر طمطراق‌تری برای «انشاء و آیین نگارش» است ارتباط

مستقیمی به روش تحقیق ندارد؛ روش تحقیق باید به ما بیاموزد که تحقیق خود را چگونه انجام دهیم. هدف ما در این کتاب، بیان نحوه نگارش پایان نامه نیست و وقت ما نیز چنین اقتضائی ندارد، بلکه بر آنیم تا روش تحقیق حقیقی را ارائه دهیم.

www.ketab.ir